

Julian Kałowski

"La riforma della vita del clero nella diocesi di Vilna dopo il Concilio di Trento (1564-1796)", Andrzej Kakareko, Roma 1996 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 39/3-4, 269-274

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Andrzej K a k a r e k o, La riforma della vita del clero nella diocesi di Vilna dopo il Concilio di Trento (1564-1796), Roma 1996.

Od początku istnienia Kościoła katolickiego zarówno najwyższa władza tego Kościoła, jak i poszczególni biskupi lub inne jednostki administracyjne, zawsze mieli prawo formowania oraz reformowanie tych, którzy byli przeznaczeni do sprawowania czynności świętych. Jedną z takich instytucji, która *ex professo* zajęła się nie tylko reformą dyscypliny kościelnej, lecz również wiele uwagi poświęciła sprawom wiary, był Sobór Trydencki (1545–1563). Ojcowie Soborowi obradowali między innymi nad formacją, stylem życia i sposobami utrzymania dyscypliny wśród kleru, zwłaszcza oddającego się pracy duszpasterskiej w parafiach. Dekrety wydane przez Sobór Trydencki, dotyczące dyscypliny i życia kleru, pomimo licznych sprzeciwów zaczęły być realizowane w diecezjach położonych na terenach przynależących do Polski.

Recenzowana rozprawa jest tezą doktorską napisaną i obronioną na Wydziale Prawa Kanonicznego Papieskiego Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie przez ks. Andrzeja K a k a r e k o, kapłana archidiecezji białostockiej. Scharakteryzowano w niej, jak wskazuje tytuł, proces reformy kleru w diecezji wileńskiej po zakończeniu Soboru Trydenckiego, tj. od 1564 r., do 1796 r., czyli do chwili likwidacji tej diecezji. Autor uzasadnia potrzebę powstania takiej pracy brakiem stosownych opracowań. Stwierdza we wstępie do rozprawy, że istniejące piśmiennictwo jest niewielkie liczebnie, mało krytyczne i ma charakter historyczny. Dotyczy to przede wszystkim formacji i dyscypliny kleru.

Autor dokonał analizy omawianego zagadnienia w oparciu o źródła zarówno kościelnego prawa powszechnego, jak i partykularnego, zwłaszcza synodalnego, oraz w oparciu o akty prawne wydane przez rządów diecezji wileńskiej. Ponadto wykorzystał też, za co należy mu się uznanie, pięcioletnie sprawozdania składane Stolicy Apostolskiej przez biskupów wileńskich oraz dekrety i listy wydane przez Kongregację Soboru, przechowywane w Tajnym Archiwum Watykańskim. W rozprawie uwzględniono również akty wizytacyjne wystawione przez biskupów, dziekanów lub przez inne upoważnione przez nich osoby.

Praca Ks. A. K a k a r e k o została podzielona na cztery rozdziały. W rozdziale pierwszym Autor omawia zagadnienie formacji kleru w rozwoju historycznym. Ks. A. K a k a r e k o analizuje też sprawy związane z *vita et honestas clericorum*, rozpatrywane na Soborze Trydenckim. Takie ustawienie kwestii Autor uzasadnia tym, że uczestnicy Soboru Trydenckiego we wszystkich sprawach dotyczących zagadnień kapłaństwa służebnego korzy-

stali z doświadczeń i wytycznych prawnych ustalonych w ubiegłych stuleciach, czyli w średniowieczu. Dlatego też, jak zaznaczył Autor we wstępie do rozdziału pierwszego, jest rzeczą konieczną przedstawienie doktryny karności duchownych w kościelnym prawie średniowiecznym. Ks. A. K a k a r e k o zauważa, zresztą zgodnie ze stanem faktycznym, że doktryna ta obejmuje wiele zagadnień. Zawarta jest w niej cała tradycja Kościoła, dotycząca formacji kleru. Już od początku czwartego wieku przekazuje ona normy dotyczące omawianego zagadnienia. Zostały one zebrane i uporządkowane w różnych zbiorach prawnych.

W pierwszym rozdziale recenzowanej pracy Autor porusza następujące problemy: wymagania stawiane kandydatom przed dopuszczeniem ich do stanu kapłańskiego; nieprawidłowości i ich podział *ex defectu*, czyli wynikające z braków fizycznych, tj. różnego rodzaju wad cielesnych, jak np. zniekształcenie fizyczne, brak ręki, nogi, palców lub palca u ręki etc., brak wymaganego wieku, brak należytej wiedzy, brak łagodności (*defectus perfectae lenitatis*), np. zranienie kogoś, okaleczenie etc., nieprawidłowości wynikające z przestępstwa (*irregularitates ex delicto*), czyli z poważnego przekroczenia karnego prawa kanonicznego, jak: zabójstwo, aborcja, bigamia równoczesna, spowodowanie okaleczenia (kalectwa), herezja oraz odstępstwo od wiary, czyli apostazja.

Inne zagadnienia omawiane w rozdziale pierwszym to: obowiązek prowadzenia życia odpowiadającego stanowi duchownemu, zachowanie czystości, unikanie towarzystwa osób nieodpowiednich, zwłaszcza niewiast, zakaz sprawowania pewnych funkcji publicznych, obowiązek noszenia tonsury, stroju duchownego, zakaz noszenia broni, uczęszczania do karczm i innych miejsc etc.

Autor, co zasługuje na specjalne uznanie, poprzedził analizę uchwał podjętych przez Sobór Trydencki a odnoszących się do dyscypliny duchownych charakterystyką działań podejmowanych przez kompetentne władze kościelne, szczególnie przez sobory powszechne, zmierzające do reformy duchowieństwa.

Wartość pracy podnosi w dużym stopniu zawarty w niej przegląd wszystkich wytycznych Soboru Trydenckiego, dotyczących życia i postępowania duchownych, tj. prowadzenia życia odpowiadającego godności stanu duchownego, podkreślenie, że kapłaństwo jest więcej służbą niż godnością, obowiązek modlitwy, zwłaszcza brewiarzowej, zakaz noszenia stroju świeckiego, zakaz wykonywania urzędów świeckich, zachowanie celibatu, zakaz uczęszczania do osób podejrzanych, przetrzymywanie w domu konkubin, zakaz chodzenia do karczm, na bankiety, zakaz spożywania wybornych potraw, zakaz uczęszczania na niegodziwe widowiska, uprawiania gier hazardowych, tańców etc. Wszyscy duchowni prowadzący gorszący tryb życia i popełniający przestępstwa po upomnieniu i braku poprawy byli pozbawiani beneficjów.

Również w rozdziale pierwszym Autor, omawiając ustawodawstwo Soboru Trydenckiego dotyczące dyscypliny i obyczajów kleru, wymienił środki służące odnowie życia osób duchownych. Najważniejsze z nich to wprowadzenie instytucji seminariów duchownych. Formacja w seminarium powinna uwzględniać formację ascetyczną, tj. obowiązek uczestniczenia każdego dnia we Mszy świętej, odbycia przynajmniej raz w miesiącu spowiedzi, obowiązek wizytowania seminariów przez biskupów. Określono wymogi do udzielenia niższych i wyższych święceń, obowiązek zdania egzaminów przed udzieleniem święceń i przedłożenia odpowiednich dokumentów, obowiązek rezydencji, zakaz samowolnego przenoszenia się z jednego miejsca na drugie. Postanowiono też, że święcić powinno się tylko tych, którzy są konieczni do spełniania posług duszpasterskich. Nałożono na biskupów obowiązek osobistego wizytowania parafii, położonych w obrębie administrowanych przez nich diecezji. Odnowiono obowiązek odbywania kongregacji dekanalnych.

W końcowej części rozdziału pierwszego scharakteryzowano rolę i zadania instytucji synodu diecezjalnego w procesie reformy duchowieństwa.

Rozdział drugi dysertacji został poświęcony zagadnieniom przyjęcia i realizacji uchwał Soboru Trydenckiego w sprawie dyscypliny kleru w diecezji wileńskiej. Autor we wstępie do tego rozdziału zaznaczył, że w celu wprowadzenia w życie uchwał podjętych na Soborze Trydenckim biskupi zwoływali synody diecezjalne oraz wydawali listy pasterskie i inne zarządzenia.

Wielki wpływ, jak zaznacza Autor, na przyjęcie i realizowanie uchwał Soboru Trydenckiego miała Kongregacja Soboru. Dokonywało się to poprzez instytucję *visita ad limina apostolorum*.

Autor przed przystąpieniem do omawiania właściwego zagadnienia, zasygnalizowanego w rozdziale drugim, scharakteryzował diecezję wileńską przed reformą trydencką, omawiając jej terytorium, kwestie narodowościowe, strukturę organizacyjną, parafie, kaplice publiczne, kościoły rektorskie, klasztory, dekanaty oraz archidiakonaty.

W rozdziale drugim dysertacji omówiono także problemy właściwe dla duchowieństwa wykonującego pracę duszpasterską w parafiach. Zwrócono uwagę na jego przygotowanie intelektualne i duchowe przed przyjęciem święceń kapłańskich. Autor stwierdza, że duchowieństwo parafialne w sposobie życia i postępowania upodobiło się do osób świeckich. Księża popełniali nadużycia, nie zachowywali rezydencji, udzielali rozgrzeszenia z grzechów zastrzeżonych Stolicy Apostolskiej lub biskupowi diecezjalnemu.

Autor przeanalizował także przyczyny powodujące rozprzestrzenianie się protestantyzmu zarówno na terenie diecezji wileńskiej, jak i na obszarze ówczesnej Litwy. Autor udowodnił, że wielki wpływ na zakorzenienie się protestantyzmu w tamtym rejonie mieli możnowładcy, szczególnie rodzina

Radziwiłłów. Zdarzały się także przypadki zmiany wyznania przez duchownych.

W rozdziale drugim dokonano także analizy roli i znaczenia biskupów wileńskich, kapituły katedralnej i synodów diecezjalnych w procesie reformy duchowieństwa. W tej części dysertacji zwrócono też uwagę na rolę Kongregacji Soboru i przedstawicieli Stolicy Apostolskiej, tj. nuncjuszy, w przeprowadzaniu reformy duchowieństwa. Co zaś dotyczy Kongregacji Soboru, to należy zauważyć, że Dykasterii tej powierzone było przyjmowanie i załatwianie wszystkich spraw związanych ze składaniem przez biskupów relacji o stanie swojej diecezji, na których Kongregacja po ich przestudiowaniu zamieszczała uwagi, wydawała zarządzenia i polecała je wykonać. Takie postępowanie Kongregacji wynikało z faktu, że to właśnie ona miała za zadanie czuwanie nad dyscypliną kleru i wiernych świeckich.

W rozdziale trzecim, noszącym tytuł *Życie kleru w ustawodawstwie synodalnym*, Autor skoncentrował się na zawartości diecezjalnego prawodawstwa synodalnego, które zgodnie z ogólnymi wytycznymi najwyższej władzy kościelnej jest jednym ze źródeł prawa partykularnego, a więc dotyczącego reformy życia i dyscypliny kleru. Statuty uchwalone na synodach diecezjalnych i innych, które odnosiły się do kleru, stanowiły pewien rodzaj podręcznika o charakterze praktycznym, ułatwiającego poznanie, a w konsekwencji i zachowanie norm kościelnych.

W tym samym rozdziale trzecim zwrócono szczególną uwagę, co już czyniono w poprzednich częściach rozprawy, na godność stanu klerycznego i na przymioty, którymi powinni odznaczać się duchowni, a które były wymagane przez prawo ogólne oraz prawo partykularne, czyli statuty synodalne i postanowienia podjęte przez biskupów. Dlatego biskupi wileńscy oraz synody domagali się, by kapłani prowadzili przykładowy tryb życia i byli dla powierzonych im wiernych przykładem trzeźwości, czystości oraz innych cnót.

Synody, jak zaznaczono w rozdziale trzecim rozprawy, zwracały także uwagę na to, by kapłani sprawujący posługi duszpasterskie dobrze wypełniali swoje obowiązki, a więc znali parafię i parafian, prowadzili księgi ochrzczonych, księgi zmarłych, księgi zawartych małżeństw, sporządzali wykazy wiernych oraz innych osób nie będących katolikami, a zamieszkujących teren ich parafii, odbywali wizyty duszpasterskie (kolędy), udzielali sakramentów świętych, troszczyli się o chorych etc.

Synody diecezjalne oraz inne, na co Autor zwraca uwagę w rozdziale trzecim rozprawy, mówiąc o godności stanu klerycznego i o obowiązku prowadzenia pracy duszpasterskiej, wymagały od kapłanów: świętości życia, miłości Boga i bliźniego, posłuszeństwa względem władzy kościelnej, zachowania roztropności w przyjmowaniu ofiar i pobieraniu opłat za posługi religijne, troski o kościelne dobra nieruchome, troski o wygląd i czystość

kościół, przeprowadzania koniecznych remontów, troski o biednych, odprawiania przynajmniej co dwa lata rekolekcji etc.

W trzecim rozdziale dysertacji Autor udowadnia, że synody wileńskie, idąc za ogólnymi wytycznymi Kościoła, domagały się od duchownych noszenia tonsury, stroju kościelnego, właściwego dla danej godności, zakazywały noszenia brody, długich włosów, noszenia broni, wykonywania pewnych zawodów lub czynności nie dających się pogodzić ze stanem duchownym, nadużywania alkoholu, uczęszczania do karczm, brania udziału w bankietach, gry w karty, udziału w różnego rodzaju potyczkach, a nawet bijatykach, wychodzenia z plebanii w nocy, używania tabaki w zakrystii, polowania, godzenia się na kapelanie w kaplicach należących do osób świeckich, uprawiania handlu, wykonywania zawodów świeckich, zarządzania dobrami doczesnymi etc.

Jednym z ważnych problemów dyscyplinarnych napiętnowanych przez prawo kościelne było niezachowanie celibatu przez duchownych. Dlatego synody diecezjalne wydawały w tej materii, idąc za prawem powszechnym, liczne zarządzenia.

Innym problemem wymienionym przez Autora w rozdziale trzecim rozprawy, a często spotykanym w ówczesnym Kościele, była kwestia tzw. kapłanów włóczęgów. Dlatego Sobór Trydencki, chcąc całkowicie zlikwidować tę instytucję, polecił, by do święceń kapłańskich dopuszczać tylko tych, którzy mają zapewnione albo beneficjum, albo inne źródło utrzymania.

Włóczęstwo, jak wynika z akt powizytacyjnych, było rozpowszechnione na terenie diecezji wileńskiej, zresztą nie tylko tam. Z tej racji synody diecezjalne, na co wskazuje Autor, wydawały liczne zarządzenia, które miały za zadanie ograniczenie i zlikwidowanie instytucji kapłanów wędrownych. Zabroniono między innymi – i to pod groźbą zaciągnięcia kar kościelnych, samowolnego opuszczania parafii oraz dopuszczania obcych kapłanów do sprawowania czynności liturgicznych, bez uprzedniego przedłożenia listów polecających od własnego biskupa.

Rozdział czwarty dysertacji poświęcono środkom odnowy życia i obyczajów kleru. W rozdziale tym omówiono przygotowanie alumnów do kapłaństwa, jakie się odbywało w seminarium duchownym, erygowanym w 1582 roku przez biskupa J. R a d z i w i ł ł a. W tym samym rozdziale zrelacjonowano także problemy wynikające z kierowania studiami, zarządzania dobrami materialnymi, zaopatrzenia, czyli kwestie związane z utrzymaniem i funkcjonowaniem instytucji seminarium diecezjalnego etc.

Ciekawym i jednocześnie bardzo ważnym zagadnieniem poruszonym przez Autora w rozdziale czwartym jest formacja alumnów przygotowujących się do przyjęcia święceń kapłańskich i do spełniania różnych obowiązków duszpasterskich. W czasie trwania studiów seminaryjnych należało się przede wszystkim przekonać o tym, czy kandydaci posiadają odpowiednie kwalifikacje, czyli przymioty umysłowe i moralne, oraz czy są

przygotowani do udzielenia im święceń kapłańskich. Obowiązek ten spoczywał na wychowawcach, biskupie diecezjalnym, a pośrednio także na innych osobach, np. proboszczach etc. Autor omówił również wymagania oraz formalności prawne, które – i to nawet pod sankcją nieważności – należało spełnić przed wyznaczaniem duchownych na różnego rodzaju urzędy parafialne.

W rozdziale czwartym scharakteryzowano również formację kleru po zakończeniu studiów seminaryjnych – i to zarówno taką formację, która była organizowana przez władze diecezjalne, jak i tzw. autoformację. Zaznaczono, że biskupi wileńscy w trosce o należyty poziom swego duchowieństwa zwracali szczególną uwagę na dalszą formację po opuszczeniu seminarium duchownego. Dlatego polecali oni, by duchowni pogłębiali wiedzę przez studiowanie Pisma świętego, pism Ojców Kościoła, dzieł teologicznych i prawnych etc., gdyż, jak twierdzili, znajomość nauki Kościoła i teologii jest konieczna nie tylko do pogłębienia wiedzy, ale przyczynia się ona także do poprawy życia i obyczajów. Biskupi wileńscy, na co zwraca uwagę Autor dysertacji, zalecali odbywanie konferencji dekanalnych i omawianie na nich różnych problemów z dziedziny wiary, obyczajów etc. Ponadto konferencje te miały się przyczynić do ulepszenia pracy duszpasterskiej.

Innym ważnym środkiem, na który zwraca uwagę Autor, a który stosowano w diecezji wileńskiej w celu podniesienia poziomu życia i obyczajów kleru, były rekolekcje. W końcowej części rozdziału czwartego omówiono wizytacje kanoniczne i udowodniono w oparciu o zachowane dokumenty archiwalne, że miały one wielki wpływ na prowadzenie życia zgodnie z wytycznymi Kościoła katolickiego.

Reasumując trzeba stwierdzić, że rozprawa księdza Andrzeja K a k a r e - k o jest nie tylko twórcza, ale i dobrze udokumentowana. Posiada ona zatem wielką wartość naukową. Autor, w oparciu o zestaw źródeł archiwalnych oraz bogatą literaturę przedmiotu, ukazał w sposób jasny i przejrzysty nie tylko stałą troskę Kościoła powszechnego oraz lokalnego o dobór odpowiednich kandydatów do stanu kapłańskiego, lecz także troskę o zapewnienie im należytej formacji po otrzymaniu święceń kapłańskich. Ponadto Autor udowodnił, że Kościół katolicki zawsze czuwał nad tym, by duchowni prowadzili życie odpowiadające ich stanowi, a gdy zachodziła potrzeba, stosował nawet odpowiednie sankcje karne.

Ks. Julian Kalowski MIC